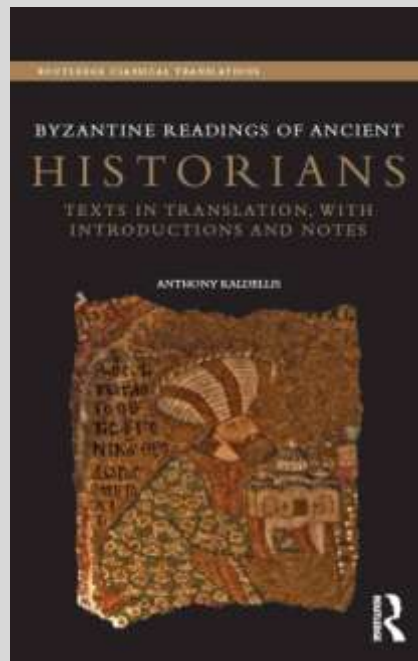

«Η Βυζαντινή Δημοκρατία - Άνθρωποι και Εξουσία στη Νέα Ρώμη»

Συνέντευξη του Αντώνη Καλδέλλη*

Εισαγωγικά σχόλια:

Το συμβατικό ιστορικό σκεπτικό είναι πως η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία «έπεσε» το 476 μ.Χ., όταν τα Γερμανικά φύλα ολοκλήρωσαν την κατοχή τους της Δυτικής Ευρώπης με την εκθρόνιση του τελευταίου Δυτικού Ρωμαίου αυτοκράτορα.

Όμως ο Βυζαντινός και κλασικός ακαδημαϊκός Αντώνης Καλδέλλης, καθηγητής στο Τμήμα Κλασικών Σπουδών του Κρατικού Πανεπιστημίου του Οχάιο, διαφωνεί, ισχυριζόμενος πως όχι μόνο το Ανατολικό ήμισυ της αυτοκρατορίας επέζησε ολόκληρους αιώνες, αλλά διατήρησε την Ρωμαϊκή του ταυτότητα, παρ' ότι οι πολίτες του μιλούσαν ως επί το πλείστον Ελληνικά.

Το νέο του βιβλίο «Η Βυζαντινή Δημοκρατία: Άνθρωποι και Εξουσία στην Νέα Ρώμη» (Εκδότες Harvard University Press), αψηφά την παραληφθείσα σοφία στις Βυζαντινές σπουδές, με το να επιμένει πως το Βυζάντιο – όπως είναι συνήθως γνωστή η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία – ήταν μια Ρωμαϊκή δημοκρατία, στην οποία ο λαός ήταν κυρίαρχος. Αν και είχε αυτοκράτορα, δεν κυβερνούσε σαν απόλυτος άρχοντας – όπως συνήθως τον απεικονίζουν – σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του Καλδέλλη. Το βιβλίο του αυτό που ξαφνιάζει απευθύνεται σε ακαδημαϊκούς, αλλά είναι αρκετά καλογραμμένο, ώστε να ενδιαφέρει τους γενικούς αναγνώστες που απολαμβάνουν την Ιστορία.

Η συνέντευξη

Ερώτηση του Sandusky Register: Το νέο σου βιβλίο «Η Βυζαντινή Δημοκρατία» ισχυρίζεται πως η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήταν τόσο ένα δημοκρατικό κράτος όσο και μοναρχία. Πώς γίνεται η προφανής επίδραση που είχαν οι λαοί στην Βυζαντινή διακυβέρνηση, (έχετε συγκεντρώσει πολλά αποδεικτικά) να έχει διαφύγει την προσοχή των ιστορικών για τόσο μεγάλο διάστημα;

Καλδέλλης: Όπως οι οικονομολόγοι, έτσι και οι ιστορικοί βλέπουν αυτά που έχουν εκπαιδευτεί να βλέπουν και δίνουν προτεραιότητα στην προσοχή τους βασιζόμενοι στις θεωρίες που έχουν διδαχθεί. Ας υποθέσουμε πως σας λέω ότι θα μπειτε σε ένα δωμάτιο που περιέχει έναν πανίσχυρο βασιλιά, μια βασίλισσα, ένα στρατηγό και ένα επίσκοπο. Μπαίνετε μέσα στο δωμάτιο, και πράγματι, να τους – όλοι ντυμένοι με τις λαμπρές τους ενδυμασίες, και σας κάνουν μεγάλη εντύπωση. Είναι όλα όσα περιμένατε να δείτε. Μετά, όταν βγείτε από το δωμάτιο σας ρωτάω τι είδατε. Εσείς θα πείτε πως είδατε ένα βασιλιά, μια βασίλισσα, ένα στρατηγό και έναν επίσκοπο. Είναι πολύ πιθανό να μην αναφέρετε τον απερίγραπτο υπηρέτη που έμπαινε πού και πού στο δωμάτιο. Όμως δεν γνωρίζετε αν εκείνος τυχόν τους κρατούσε όλους ομήρους με ένα πιστόλι. Η ταινία «Gosford Park» έχει μια παρόμοια εκδοχή για το πώς λειτουργεί αυτή η προκατάληψη.

Είναι πολλοί οι λόγοι που συστηματικά παραβλέπεται ο ρόλος του λαού. Σαν τους πολιτικούς επιστήμονες, οι ιστορικοί έχουν εκπαιδευτεί να βλέπουν την πολιτική σαν κάτι που λαμβάνει χώρα ανάμεσα στην ελίτ: δηλαδή σαν να πρόκειται για κλίκες, συμμαχίες, οικονομικά συμφέροντα και τα συναφή. Ακόμη και όταν μελετούν την δημοκρατική Αθήνα – την πιο ριζοσπαστικά υπέρμαχη της ισότητας κοινωνία που έχει υπάρξει ποτέ (για άνδρες) – παρά ταύτα, συνεχίζουν να αναζητούν την ελίτ. Παρατηρήστε όμως πόσο απροετοίμαστοι είναι όλοι οι ειδικοί, όταν εξηγούνται λαοί ακόμη και σήμερα και προσπαθούν να ανατρέψουν καθεστώτα στο Παρίσι, στο Κάιρο, στην Αθήνα και την Κωνσταντινούπολη. Οι ειδικοί δεν καταλαβαίνουν τι συμβαίνει, δεν έχουν λεξιλόγιο για αυτό, δεν μπορούν να το αναλύσουν. Δεν είναι όπως εκείνοι νομίζουν πως λειτουργεί η πολιτική. Όταν πρόκειται για λαϊκές επεμβάσεις ειδικά, οι ιστορικοί και άλλοι κοινωνικοί επιστήμονες είναι ενάντιοι στο να βλέπουν την αστάθεια σαν κάτι συστημικό. Προτιμούν να γνωρίζουν τους κανόνες του παιχνιδιού και μισούν την ιδέα πως αυτό που κανείς δεν μπορεί να προβλέψει ή να ελέγξει έρχεται ξαφνικά και τα αναποδογυρίζει όλα –

όπως στο βιβλίο του Taleb, «The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable» (Ο Μαύρος Κύκνος: Ο αντίκτυπος του Άκρως Απίθανου).

Οι λαϊκές επεμβάσεις ήσαν ένα τακτικό, αν και απρόβλεπτο γεγονός, στην ζωή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Οι ιστορικοί τις «βλέπουν», επειδή εμφανίζονται παντού μέσα στις αποδείξεις, όμως την κάθε μια περίπτωση την περιθωριοποιούν, λέγοντας πως ήταν απλώς μια μεμονωμένη περίπτωση από την οποία δεν μπορούμε να βγάλουμε γενικά συμπεράσματα. Το ακούς συχνά κάτι τέτοιο στις ειδήσεις, ακόμη και σήμερα – μετά, ξαφνικά εμφανίζονται εκατό χιλιάδες άνθρωποι στους δρόμους που ουρλιάζουν για αίμα.

Εν τέλει, οι Βυζαντινές μελέτες είναι ένας τομέας εξαιρετικά επαναληπτικός και συντηρητικός. Διαβάζεις το ίδιο πράγμα, ξανά και ξανά, πως ο αυτοκράτορας ήταν εκεί για να κάνει το έργο του Θεού, και δεν «βλέπεις» πως ήταν επίσης εκεί για να κάνει το σωστό για τον λαό του και πως ο λαός μπορούσε να κάνει κάτι, όταν εκείνος αποτύγχανε. Οι ιστορικοί παίρνουν όλη αυτή την προπαγάνδα περί «προστασίας των αυτοκρατόρων από τον Θεό» φαινομενικά, λες και έτσι λειτουργούσε η κοινωνία. Στην πραγματικότητα, ούτε ένας αυτοκράτορας δεν προστατευόταν από τον Θεό.

Ερώτηση του Sandusky Register: Οι αρχαίοι Έλληνες έχουν απολαύσει καλή διαφήμιση επί ολόκληρους αιώνες για τις συνεισφορές τους στην ιδέα της ελευθερίας (ο διάσημος Βρετανός φιλόσοφος της ελεύθερης σκέψης, ο Τζων Στιούαρτ Μιλ, έχει πει πως η Μάχη του Μαραθώνα ήταν ένα σημαντικό «γεγονός της Βρετανικής ιστορίας»). Γιατί οι Βυζαντινοί να τυγχάνουν τόσο κακής διαφήμισης;

Καλδέλλης: Πρώτον, οφείλω να πω ότι οι Βυζαντινοί έχουν αρχίσει τελευταία να τυγχάνουν πολύ καλύτερης διαφήμισης. Εκθέσεις της τέχνης τους σημειώνουν μεγάλη επιτυχία και ίσως προσελκύουν περισσότερους επισκέπτες απ' ό,τι οι εκθέσεις κλασικής ή Αναγεννησιακής τέχνης. Επίσης, τα μαθήματα Βυζαντινής ιστορίας προσελκύουν μεγάλο αριθμό εγγεγραμμένων εδώ, στο .... Οχάιο! Όμως έχετε δίκιο, ιστορικά, το Βυζάντιο δεν έχει τύχει γενναιόδωρης εκτίμησης από διαμορφωτές γνώμων στη Δύση. Υπάρχουν λόγοι για αυτό. Πάντως, μάλλον θα σας διδάξουν πως κατασκευάζονται οι γνώμες στη Δύση παρά για το Βυζάντιο.

Συγκεκριμένα, στην περίοδο του Διαφωτισμού, κάποιοι πολιτικοί θεωρητικοί επέλεξαν να χρησιμοποιήσουν το Βυζάντιο σαν ένα αρνητικό μοντέλο απολυταρχισμού και θεοκρατίας – για όλα τα κακά που συμβαίνουν, όταν ο

Χριστιανισμός καταλαμβάνει τον πολιτισμό καθώς και τη διακυβέρνηση. Δεν μπορούσαν να μιλήσουν ευθέως για τις δικές τους αηδιαστικές κυβερνήσεις – συχνά διοικούμενες από ιερείς – έτσι αναφέρονταν σε αυτές έμμεσα, ως «Βυζάντιο» – για το οποίο δεν γνώριζαν μεν πολλά, αλλά δεν χρειαζόταν να γνωρίζουν. Ήταν ένα χρήσιμο φανταστικό κατασκεύασμα που προωθούσε τα διαφωτισμένα σχέδιά τους. Ύστερα, αφού έκαναν τις Επαναστάσεις τους κ.λπ., το μοντέλο έπαψε να είναι χρήσιμο και εγκατέλειψαν την αντιβυζαντινή τους πολεμική, όμως η απέχθεια παρέμεινε κολλημένη στο όνομα.

Έχουν υπάρξει και άλλοι λόγοι που το Βυζάντιο είχε κατά καιρούς δαιμονοποιηθεί από τους Δυτικούς. Κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, κάποιοι το είχαν εκλάβει ως καλούπι της Σοβιετικής Ένωσης. Ενώ η «ελεύθερη» αρχαία Ελλάδα εξηγεί την καπιταλιστική Δύση, το Βυζάντιο εξηγεί όλα όσα ήταν εσφαλμένα στον νου του Ρωσικού Νου (π.χ., τη δουλικότητα, τη δεισιδαιμονία, την εξωφρενική ιδέα πως οι Χριστιανοί όφειλαν να μοιράζονται...). Φυσικά όλα αυτά ήταν ανοησίες.... Μπορούμε να προχωρήσουμε τώρα; Ας δούμε...

Ερώτηση του Sandusky Register: Υπάρχει κάποια καλή έρευνα για την Βυζαντινή Ιστορία που θα μπορούσατε να συστήσετε για έναν ερασιτέχνη σαν εμένα;

Καλδέλλης: Κάποτε υπήρχε ένα τέτοιο βιβλίο, όμως πλέον είναι απελπιστικά απηρχαιωμένο. Οι πιο πρόσφατες μελέτες πλησιάζουν περισσότερο τα εγχειρίδια ή τις στεγνές αφηγήσεις, ή είναι υπερβολικά μακροσκελείς, ή εξαιρετικά συντετμημένες Ένα που δεν είναι ούτε πολύ μακρόσυρτο ούτε πολύ συντετμημένο είναι εκείνο του συνεργάτη μου Τιμ Γκρέγκορ, «Ιστορία του Βυζαντίου». Υπάρχουν και βιβλία που προσπαθούν να παρουσιάσουν τον πολιτισμό εκείνο συνολικά, για αρχάριους, και αυτό είναι ένας καλός τρόπος, για ένα Κράτος που διήρκεσε πάνω από 1.100 χρόνια. Εδώ συστήνω το έργο της Τζούντιθ Χέρριν, «Byzantium: The Surprising Life of a Medieval Empire», αν και κατ' εμέ το παίζει ορισμένες φορές υπερβολικά εκ του ασφαλούς... πάλι πολλή αναφορά σε αυτοκράτορες, μοναχούς και Ορθοδοξία. Ξέρετε πως μέχρι και σήμερα, εν έτει 2015, έχουμε ένα μόνο βιβλίο για το ενδιαφέρον των Βυζαντινών για ερωτικά ζητήματα και πως αυτό είχε γραφτεί πριν από τριάντα χρόνια στα Γερμανικά; Το υλικό είναι όλο εκεί, αλλά οι Βυζαντινιστές δεν το «βλέπουν», ακόμη και όταν είναι όλο μπροστά τους, και είναι τόσο εθισμένοι στο μοντέλο της «Ορθόδοξης κοινωνίας», ώστε να μην βγάζουν κάποιο νόημα από αυτό. Οι Βυζαντινοί δεν ήσαν τόσο σεμνότυφοι όσο οι σύγχρονοι

Βυζαντινιστές, και ούτε τόσο σεβαστικοί προς την αυτοκρατορική εξουσία ή την Εκκλησία. Ο τομέας αυτός ασφυκτιά μέσα στις αναθυμιάσεις του δικού του λιβανιού.

Αν μου επιτρέπετε να εκκλίνω από το ερώτημά σας, θα συνιστούσα να προσπερνάτε τους μοντέρνους ιστορικούς και να πάτε κατ' ευθείαν στις πηγές, αρχίζοντας με τις μεταφράσεις των ιστορικών Αμμιανού Μαρκελλίνου (4ος αι.), Προκοπίου (6ου), Ψελλού και Ατταλειάτη (11ου) και Χωνιάτη (12ου-13ου). Έτσι άρχισα την δική μου μελέτη του Βυζαντίου: διάβασα την ακολουθία των ιστορικών στα Ελληνικά, από την αρχή ως το τέλος. Ειλικρινά, ήταν μια πολύ καλή επένδυση του χρόνου μου! Και με προφύλαξε από νεανικούς μπελάδες σαν εικοσάχρονος που ήμουν.

Ερώτηση του Sandusky Register: Ένα βιβλίο μπεστ-σέλλερ, «How the Irish Saved Civilization» (Πώς οι Ιρλανδοί έσωσαν τον πολιτισμό) ισχυρίστηκε παλιότερα, το 1995, πως αξίζουν αναγνώριση οι Ιρλανδοί μοναχοί, επειδή διέσωσαν την κλασική λογοτεχνία. Δεν θα έπρεπε οι Βυζαντινοί να έχουν περισσότερη αναγνώριση από τους Ιρλανδούς;

Καλδέλλης: Πέραν του ότι εκείνο το βιβλίο – που έβγαλε πολλά λεφτά με το να απευθύνεται σε ένα συγκεκριμένο δημογραφικό κοινό στις ΗΠΑ (σ.τ.μ.: τους Ιρλανδούς μετανάστες στις ΗΠΑ) – δεν έχω αντιληφθεί να πιστεύει ή να προωθεί κανείς άλλος τέτοιες διασκεδαστικές δηλώσεις. Εδώ που τα λέμε, πολλοί άνθρωποι έπαιξαν ρόλο – είτε μεγάλο είτε μικρό – στην τεράστια ιστορία που λέγεται διατήρηση της κλασικής κουλτούρας. Είναι μια συνεχιζόμενη ιστορία, και υπολείπεται να φανεί αν ο δικός μας πολιτισμός θα διαρκέσει όσο των Βυζαντινών ή των Αράβων. Αυτοί ήσαν οι δύο λαοί που έπαιξαν τους κυρίαρχους ρόλους κατά τον Μεσαίωνα – οι Βυζαντινοί περισσότερο για την ποίηση, την καταγραφή Ιστορίας και την ρητορική, και οι Άραβες για την φιλοσοφία και την Επιστήμη, συμπεριλαμβανομένης και της Ιατρικής.

Στην πραγματικότητα, οι Βυζαντινοί δέχονται μεν αναγνώριση για την υπηρεσία αυτή, αλλά συχνά βαρυγκομώντας. Μέχρι περίπου το 1900 οι ιστορικοί είχαν κάποιο έναυσμα να παρουσιάσουν τη Βυζαντινή κουλτούρα ως ριζοσπαστικά μη-κλασική. Αυτό ήταν επειδή οι Δυτικές δυνάμεις ήσαν απασχολημένες με την κλοπή κλασικής τέχνης, χειρογράφων και μνημείων από τα πρώην Βυζαντινά εδάφη και έπρεπε να εφεύρουν εκλογικεύσεις για την πράξη αυτή, όπως «δεν άρεσαν σε εκείνους αυτά τα πράγματα άλλωστε», ή «εκείνοι δεν εκτιμούν αυτά

που έχουν», ή «εκείνοι πιστεύουν πως τα αγάλματα είναι γεμάτα δαιμόνια». Οπότε εσύ – ένας μοντέρνος Ευρωπαίος – μπορείς να τα πάρεις από εκείνους, αφού είσαι ο «αληθινός» διάδοχός τους και τα τοποθετείς μέσα σε ένα μουσείο ή βιβλιοθήκη. Όμως αναγνωρίζεις πως εκείνοι τα διατηρούσαν επί αιώνες, ακόμα και αν πιστεύεις πως για εκείνους «δεν είχαν νόημα».

Παρεμπιπτόντως, αυτές οι νοοτροπίες συνεχίζουν να υπάρχουν, με το πάρα πάνω. Από αυτή την άποψη, το Βυζάντιο δεν ήταν μέρος της Ευρώπης. Πρόσφατα όμως, έχουν γίνει κινήσεις για να συμπεριληφθεί το Βυζάντιο, σε μια γενικευμένη Ευρωπαϊκή συντήρηση κλασικής λογοτεχνίας, όμως έχω τις αμφιβολίες μου. Ο στόχος φαίνεται να είναι η άρνηση πως η Ευρώπη χρειαζόταν τις Αραβικές συνεισφορές – που ήσαν στην πραγματικότητα κρίσιμες – επειδή είχαν τις Βυζαντινές. Οι Βυζαντινιστές θα πρέπει να απέχουν από αυτό το δηλητηριασμένο δώρο. Έτσι, τώρα θέλουν να μας συμπεριλάβουν, αλλά όχι επειδή μας συμπαθούν – απλά, μας χρειάζονται για να πολεμήσουμε το Ισλάμ. Ευχαριστώ, αλλά όχι ευχαριστώ, δεν θα πάρω...

Ερώτηση του Sandusky Register: Έχεις γράψει, και άλλοι ιστορικοί έχουν γράψει, πως οι Έλληνες ομιλητές στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία αποκαλούσαν τον εαυτό τους «Ρωμαίοι». Αυτό το έκαναν, μέχρι και το 1453; Αν ναι, πότε το σταμάτησαν εντελώς;

Καλδέλλης: Οι απαντήσεις με λίγα λόγια είναι: Ναι, και, γύρω στο 1900 μ.Χ. Βέβαια, τεχνικά, δεν υπήρχαν Βυζαντινοί μετά το 1453. Το να είσαι Ρωμαίος στο Βυζάντιο – όπως και στην αρχαία Ρώμη – σήμαινε να είσαι μέρος της Ρωμαϊκής πολιτείας, να μοιράζεσαι τα έθιμά της, να υπακούς στους νόμους της, να υπηρετείς στους στρατούς της, να συμμετέχεις στην πολιτική της και να λατρεύεις τους θεούς της (ή τον Θεό). Όμως στην Κωνσταντινούπολη δεν υπήρχε Ρωμαϊκή πολιτεία μετά το 1453, μονάχα ένας πολυγλωσσικός Ορθόδοξος πληθυσμός τον οποίο οι Σουλτάνοι ομαδοποίησαν, για τους δικούς τους σκοπούς, ως «Ρουμ» (Ρωμαίοι). Το ελληνόφωνο τμήμα της ομάδας εκείνης συνέχιζε να αποκαλεί τον εαυτό του Ρωμιόι, ως και μέχρι μέσα στον 19^ο αιώνα, και σε ορισμένα μέρη, μέχρι και τον 20^ο. Μετά την Επανάσταση το 1821, έπρεπε να αναμορφωθεί, ώστε να αποδεχθεί μια Ελληνική εθνική ταυτότητα. Για ένα διάστημα οι δύο ταμπέλες συνυπήρχαν, ώσπου τελικά νίκησε η Ελληνική.

Το αληθινό ερώτημα είναι: άραγε οι δυτικοί λόγιοι θα αποδεχθούν ποτέ τους Βυζαντινούς ως αληθινούς Ρωμαίους; Όχι απλώς να λένε πως «αποκαλούσαν

τον εαυτόν τους Ρωμαίοι» - ένας παράξενος τρόπος διατύπωσης, που δεν χρησιμοποιούμε για άλλους λαούς στην Ιστορία -αλλά να τους αποδεχθούν πραγματικά ως τέτοιους. Δεν λέω να καταργήσουμε τον όρο «Βυζάντιο», αλλά να κατανοήσουμε πιο καλά σε τι αναφέρεται. Αυτό προϋποθέτει σοβαρή σκέψη, σε ποιους «ανήκει» η Ρωμαϊκή παράδοση.

Εγώ σας λέω πως μια εξ ίσου ισχυρή τοποθέτηση μπορεί να γίνει για τους Ελληνόφωνους Βυζαντινούς, όσο και για τους Λατινόφωνους Καθολικούς του Μεσαίωνα. Είμαστε έτοιμοι για ένα Ρωμαϊκό Βυζάντιο; Να αποδεχθούμε τελικά τους Βυζαντινούς ως αυτό που εκείνοι (έλεγαν πως) είναι;

* Ο Αντώνης Καλδέλλης είναι Καθηγητής του Ohio State University (Κρατικό Πανεπιστήμιο του Οχάιο, ΗΠΑ] στις κλασικές σπουδές. Η συνέντευξη δόθηκε στον ειδησεογραφικό ιστότοπο sandusky register. Το ελληνικό κείμενο έχει αναρτηθεί στο αντίφωνο

Δημοσιευμένο στο Αντίφωνο στις 29 Μαΐου 2015, <https://antifono.gr>